

Nr 33.

Ankom till riksdagens kansli den 6 april 1937 kl. 5 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om åtgärder i syfte att parts ekonomiska oförmåga att inställa sig vid domstol må anses utgöra laga förfall m. m.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 73, vilken behandlats av första lagutskottet, har herr *Otto Wangson* hemställt, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag i syfte dels att parts av behörig myndighet styrkta ekonomiska oförmåga att inställa sig vid domstol må anses utgöra laga förfall, dels ock att i åklagarmål part vid medellöshet må av allmänna medel kunna i den närmare ordning, som må stadgas, erhålla hjälp till sin inställelse vid domstolen samt hemresa.

I fråga om de skäl som föranlett motionärens hemställan får utskottet hänvisa till motionen.

I 12 kap. 1 § rättegångsbalken givas bestämmelser angående laga förfall. I lagrummet uttalas bland annat följande: »Dessa äro laga förfall: om man sjuk är: om man i Konungens och rikets tjänst är uppbådad, eller faren: om man i häktelse sitter: om man av fienden, eller annan fara, vådeld, eller vattufloed hindras: om man ifrån sinnen kommen är: om man eller hustru, barn eller föräldrar dö den tid, man bör sig för rätten inställa: om man förut till annan rätt är stämd, att svara å samma tid. Pröve dock domaren omständigheterna i dessa fall. Nu kunna andre förfall givas före; äge domaren ock dem pröva, om de äro av den vikt, att de gälla må.»

Enligt lagen den 19 juni 1919 om fri rättegång kan under vissa villkor fri rättegång beviljas den som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnaderna eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel för eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet. Part som beviljats fri rättegång är befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njuter tillika den förmånen att av allmänna medel skola gäldas bl. a. expeditionslösen, vissa delgivningar och vittnesersättningar samt vissa ersättningar till sakkunniga och för blodprov. Vidare är parten under särskilda villkor berättigad att på det allmännas bekostnad erhålla biträde i rättegången. Slutligen har under fjolåret, i samband med införandet av bestämmelser om ökat muntligt förfarande i hovrätt, gjorts ett tillägg till lagen om fri rättegång av innehåll att tilltalad, som i hovrätten åtnjuter fri rättegång och som personligen inställt sig vid muntligt förhör inför hovrätten, skall kunna erhålla gottgörelse av allmänna medel för in-

ställelsen, där hovrätten finner sådan ersättning böra utgå. Ersättningen kan avse dels traktamentsersättning med högst fem kronor för varje dag som erfordras för resan och vistandet vid domstolen, dels ock resekostnad enligt lägsta reseklass i allmänna resereglementet. Ersättning skall dock icke utgå i annat fall än där den tilltalades hemvist är beläget på minst fem mils avstånd från hovrättens sammanträdesort. Tilltalad som saknar medel till bekostande av sin inställelse skall i den ordning som är stadgad i 3 § lagen den 4 juni 1886 angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål kunna erhålla förskott å resekostnaden.

Här må även erinras om att innevarande års riksdag med bifall till av Kungl. Maj:t därom i statsverkspropositionen framlagda förslag för budgetåret 1937/1938 anvisat dels till kostnader, som enligt lagen om fri rättegång skola gäldas av allmänna medel, ett förslagsanslag av 475,000 kronor, dels och till understöd åt offentliga rättshjälpsanstalter ett förslagsanslag av 60,000 kronor.

Utskottet.

Vad först beträffar det i förevarande motion upptagna önskemålet att parts ekonomiska oförmåga att inställa sig vid domstol må anses utgöra laga förfall, framgår av utskottets ovan lämnade redogörelse att begreppet laga förfall enligt gällande lag icke är bestämt närmare än i form av en exemplifikation och att vederbörande domstol äger att fritt avgöra i vad mån andra omständigheter än de sålunda i lagen uppräknade äro av den vikt att de må gälla såsom giltig anledning till utevaro. Att i lag fullständigt angiva alla de förhållanden som böra komma i betraktande såsom laga förfall, torde med hänsyn till deras mångskiftande beskaffenhet svårligen låta sig göra. Utskottet anser det uppenbart att gällande rätt möjliggör för domstolen att, om tillräckliga skäl förefinnas, godtaga parts ekonomiska oförmåga att inställa sig såsom laga förfall. I anledning av ett i motionen omförmålt exempel, då en domstol icke skulle ha godkänt en sådan omständighet såsom giltig anledning till utevaro, anser sig utskottet böra påpeka att samtliga förfallogrunder, och alltså även den nu förevarande, för att vinna beaktande måste i behörig ordning för rätten anmälas och styrkas, såvida förhållandet icke eljest är för rätten känt. Domstolarna torde i görligaste mån handla i enlighet med de nu angivna riktlinjerna.

Vid den förestående reformen av det allmänna rättegångsväsendet, varmed arbete för närvarande pågår inom processlagberedningen, kommer givetvis även att till omprövning upptagas frågan om parts skyldighet att inställa sig och om laga förfall. Under vissa omständigheter läser även kunna ifrågakomma en plikt för part att, om han av giltig orsak är förhindrad att själv komma tillstädes, låta sig företrädas av fullmäktig. Fall kunna sålunda inträffa då partens ekonomi väl icke tillåter honom att personligen begiva sig till en avlägset belägen domstol men däremot icke hindrar honom att anlita ett ombud. Parts skyldighet i berörda hänseende blir naturligen i sista hand beroende på beskaffenheten av det mål varom är fråga.

Spörsmålet i vad mån ekonomisk oförmåga att inställa sig bör betraktas

såsom giltig grund för utevaros sammanhänger, såsom redan av det anförda framgår, med det andra av motionären uppställda önskemålet, nämligen att i åklagarmål part vid medellöshet må av allmänna medel kunna erhålla hjälp för inställelsen. Härvidlag må till en början erinras om att i svensk rätt råder den olikhet mellan brottmål och tvistemål att i de förra men icke i de senare som regel för bifall till den instämnda talan kräves att svaranden skall ha åtminstone en gång, personligen eller genom ställföreträdare, varit tillstädes vid rätten. För framtvingande av svarandens inställelse i mål om ansvar åger domstolen tillgripa, förutom de även i tvistemål användbara tvångsmedlen vite och böter, jämväl hämningsinstitutet. När en persons underlåtenhet att inställa sig icke har någon annan grund än ekonomisk oförmåga, måste det emellertid te sig stötande att inställa honom inför domstolen genom kronobetjäningens försorg. Av naturliga skäl draga sig domstolarna också i det längsta för en sådan åtgärd. Med nu gällande ordning kan likväl hämningsinstitutets användande i dylika fall emellanåt icke undvikas. Erinras må här om stadgandet i 15 kap. 1 § rättegångsbalken att i brottmål, där efter lag straffarbete kan följa å brottet, den som är anklagad själv skall svara. Även i andra fall, t. ex. då fråga är om tillämpande av villkorlig straffdom och över huvud om frihetsstraff eller högre bötesstraff ifrågakommer, kan domstolen anse det nödigt att höra den tilltalade personligen. Och denne kan själv ha befogade anspråk på att få muntligen inför rätten framlägga sin sak. Möjlighet för den tilltalade att av allmänna medel erhålla hjälp till sin personliga inställelse föreligger emellertid endast i ett fall, nämligen enligt 10 § tredje stycket i lagen om fri rättegång vid muntligt förhör i hovrätt. Denna bestämmelse, som infördes under fjolåret i samband med tillkomsten av lagstiftning om ökat muntligt förfarande i hovrätt, måste anses synnerligen välmotiverad. Av det anförda framgår emellertid att ett ej mindre starkt behov av dylik ekonomisk hjälp understundom måste anses föreligga när det gäller en fattig persons inställelse inför en från hans hemort avlägset belägen underrätt.

Rätten till kostnadsfri inställelse vid domstolarna kan naturligtvis icke medgivas varje medellös tilltalad. Härvidlag må till en början något beröras spörsmålet i vad mån sådan rätt bör ifrågakomma vid ringare brottmål. I praxis¹ förekommer att den som tilltalats för en bagatellförseelse kan undgå att iakttaga inställelse vid domstolen genom att förse stämningen med behörig påskrift. Processkommissionen föreslog i sitt år 1926 avgivna betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, andra delen,² införande hos oss av det i vissa främmande länder redan tillämpade förfarandet, att den, som misstänkes för en förseelse, av åklagaren förelägges ett visst straff. Godkänner han detta eller underlåter han att inom föreskriven tid göra invändning däremot, får strafföreläggandet verkan av lagakraftvunnen dom, och det förelagda straffet kan verkställas. Domstolarna skulle alltså fullständigt avkopplas från befattningen med sådana fall. Vidare föreslog processkommissionen,

¹ Se N. J. A. 1900 sid. 357 och 1902 sid. 470.

² Statens offentl. utredn. 1926: 32.

att om i mål angående ansvar för vissa ringare brott den tilltalade uteblivit, rätten ändock ägde företaga målet, om den tilltalades hörande ej funnes nödvändigt för en nöjaktig utredning. Här må även anmärkas att enligt det av årets riksdag antagna förslaget till lag om verkställighet av bötesstraff mål om förvandling av böter skall kunna handläggas och avgöras utan hinder av att den bötfälde icke inställt sig i målet.

Under hänvisning till det sagda vill utskottet såsom sin mening uttala, att då fråga är om ringare brottmål en tilltalad icke bör tillerkännas rätt till kostnadsfri inställelse annat än i sällsynta undantagsfall. Å andra sidan anser utskottet att rätten till fri inställelse icke bör begränsas till att avse allenast tilltalad i brottmål; ett stort behov av en sådan rätt kan nämligen understundom föreligga även då fråga är om målsägande i brottmål eller om part i tvistemål (t. ex. i mål angående fastställande av faderskap till barn utom äktenskap). Den nödiga garantien mot missbruk skulle kunna erhållas genom en bestämmelse att rätt för medlös part till fri inställelse endast medgäves då domstol eller dess ordförande, efter verkställd prövning, funne det föreligga ett verkligt behov av att parten personligen komme tillstädes inför rätten.

När utskottet sålunda förordar en reform av lagen om fri rättegång i enlighet med de av utskottet antydda riktlinjerna, förbiser utskottet icke att därigenom komme att ställas i viss mån ökade anspråk på statsverket i ekonomiskt avseende. Utskottet har även beaktat att riksdagen vid upprepade tillfällen understrukt vikten av att största möjliga sparsamhet iakttages vid handhavande av statens medel för bestridande av kostnader enligt lagen om fri rättegång. Emellertid håller utskottet före att den kostnadsökning, som skulle föranledas av den av utskottet förordade reformen och vilken för övrigt säkerligen i tämligen stor omfattning skulle kompenseras såväl genom en minskning av de stundom mycket dryga utgifterna för vederbörandes hämtning till rätten som ock genom minskade utgifter för rättegångsbiträden, icke lär bli av sådan storleksgrad att den bör hindra genomförandet av ett så angeläget önskemål som det förevarande.

Under återopande av vad sålunda anförts får utskottet i anledning av den föreliggande motionen hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning om sådan ändring av gällande lag om fri rättegång, att medlös part må, utöver vad för närvarande gäller, av allmänna medel kunna erhålla hjälp till sin inställelse inför domstol, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 6 april 1937.

På första lagutskottets vägnar:

K. SCHLYTER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit:

från första kammaren: herrar *Schlyter, Klefbeck, Erik Anderson, Velande, Ruben Wagnsson, Otto Wangson, Berglund och Egnell;*

från andra kammaren: herrar *Bergquist, Lindqvist, Hedlund i Östersund, Lindmark, Olsson i Mellerud, Berg, Gezelius och Gustafsson i Lekåsa.*